

مقاله ترویجی

تحلیل فرایند ساخت مناره‌های آجری ایرانی بر پایه مطالعات تاریخ شفاهی معماری*

صفورا روحی**^۱نیما ولی‌بیگ^۲محمد خدایاری مافی^۳آنتونیو آلامارگو گوربیا^۴

۱. استادیار، گروه معماری و شهرسازی، مرکز آموزش عالی فنی و مهندسی بوبین زهرا، قزوین، ایران

۲. دانشیار، گروه مرمت و احیای بناها و بافت‌های تاریخی، دانشکده حفاظت و مرمت، دانشگاه هنر اصفهان، ایران

۳. استادیار، دانشکده علوم پایه، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اراک، ایران

۴. استاد، گروه معماری اسلامی، دانشکده مطالعات عرب‌گرانادا، شورای ملی تحقیقات اسپانیا، گرانادا، اسپانیا

چکیده

مناره‌ها به‌عنوان بلندمرتبه‌ترین عنصر معماری ایرانی سنتی در برگیرنده جنبه‌های گوناگون هندسه نظری و عملی هستند. مطالعات تاریخ شفاهی معماری بازگوکننده این جنبه‌هاست. این پژوهش جنبه‌های فراموش‌شده ساخت مناره‌های آجری ایرانی را آشکار می‌سازد. امروزه تکنولوژی ساخت مناره‌ها به‌دست فراموشی سپرده شده است. آخرین نسل معماران سنتی هنوز در برگیرنده بخشی از رموز مرتبط با فرایند ساخت این گونه بناهاست. عمده مطالعات جنبه تاریخی دارد و در زمینه هندسه عملی (نحوه ساخت و شیوه طراحی) آن‌ها مطالعات بسیار اندکی انجام شده است. پژوهشگران با استفاده از روش‌های مقایسه‌ای تنها در زمینه‌های مورفولوژی، تزیینات، نحوه ساختمان و ... به تحقیق و بررسی مناره‌ها پرداخته‌اند. لیکن این پژوهش، برای نخستین بار هندسه عملی را بررسی و تحلیل می‌کند. این پژوهش برای نخستین بار بر آن است تا تحلیل فرایند ساخت مناره‌ها را از دیدگاه استادکاران سنتی مورد تحلیل قرار دهد. اصلی‌ترین مرجع در شناخت فناوری ساخت مناره پس از مطالعات کتابخانه‌ای، گفتگو با استادکاران است. در این پژوهش مناره‌های شهر اصفهان در دوره‌های گوناگون تاریخی بررسی شده است. این بررسی‌ها شیوه ساخت و گونه‌های مختلف ساخت مناره‌های اصفهان را آشکار می‌سازد.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۹

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۷/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۹/۰۱

واژگان کلیدی

ساخت مناره، تکنولوژی سازه مناره، نحوه ساخت، هندسه عملی مناره.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری «صفورا روحی» با عنوان «هندسه و فناوری ساخت مناره‌های ایران» است که به راهنمایی دکتر «نیما ولی‌بیگ» در دانشکده اقتصاد، دانشگاه تهران در سال ۱۴۰۳ به انجام رسیده است.

** نویسنده مسئول: ۰۹۱۳۳۲۹۰۳۳۱، s.rouhi@yahoo.com

This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

مقدمه

امروزه اطلاعات و تحقیقات به جای مانده در حوزه هندسه، سازه و کاربرد مناره‌های تاریخی بسیار اندک و حتی در برخی موارد توضیحات نادرست ارائه شده است. تحقیقات انجام شده ناکافی است و نبود اطلاعات سازه‌ای همچون نداشتن شیوه ساخت و فناوری‌های به کار رفته در مناره‌های تاریخی مشکل اصلی است. دانش کهن ساخت مناره‌های تاریخی از یک سو و به فراموشی سپرده شدن شیوه ساخت و هندسه آن‌ها از سوی دیگر رویکرد اصلی این پژوهش است. دانش کهن ساخت مناره‌های تاریخی در حوزه هندسه و تکنولوژی ساخت می‌تواند علاوه بر تثبیت دانش نهفته در آن‌ها به عنوان الگویی برای ساخت مونومان‌های شهری نیز در آینده مورد استفاده قرار گیرد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

- با فرایند تخریب هرچه سریعتر مناره‌ها این بخش ارزشمند معماری گذشته رو به فراموشی گذاشته و در آینده‌ای نزدیک دیگر نمونه‌های بسیاری از این سازه‌ها برجای نخواهند ماند.
- بسیاری از مناره‌های تاریخی امروزه با مشکلات بسیاری روبه‌رو هستند از جمله مشکلات مرتبط با پایداری به‌ویژه در برابر باد و زمین لرزه. مناره‌های تاریخی در گذشته آنچنان ساخته شده‌اند که توانسته‌اند در گذر زمان پایدار باقی بمانند لذا می‌توان از آن‌ها نکات ویژه‌ای را جهت ساخت بناهای بلندمرتبه‌نویین استخراج کرد.

- بررسی این ساختارهای نمادین می‌تواند کمک مناسبی در شناسایی بخشی از ویژگی‌های شهرهای کهن ایرانی ایجاد کند. میل و مناره‌ها سازه‌های ویژه‌ای از لحاظ کاربرد دانش هندسه هستند که در آن‌ها بعد نیز ارتفاعی مورد نظر معمار قرار گرفته است.

پرسش‌های پژوهش

چگونه مطالعات تاریخ شفاهی موجود می‌تواند ویژگی‌های هندسی و فناوری‌های ساخت مناره‌ها را آشکار سازد؟

روش پژوهش

این پژوهش با به کارگیری روش مصاحبه با استادکاران سنتی و براساس مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی، فرایند ساخت مناره‌های آجری ایرانی را آشکار می‌سازد. این مقاله به فرایند ساخت مناره‌ها در شهر اصفهان می‌پردازد. برداشت از نمونه‌ها به صورت میدانی با ابزار متر، مترلیزری، دوربین عکاسی و... انجام شده است سپس با استفاده از نرم‌افزارهای ترسیمی به ترسیم سه بعدی آن‌ها اقدام شد و پس از ترسیم شکل‌ها توسط استادکاران مجدداً تصحیح شد. بعضی از مناره‌ها به دلیل تخریب امکان بازدید از آن‌ها وجود نداشته که برای غلبه بر این مشکل از شیوه مقایسه استفاده شده است. در نهایت گام‌های ساخت آشکار شد.

پیشینه پژوهش

برخی از پژوهشگران بر جنبه‌های تحلیل سازه‌ای و لرزه‌ای مناره‌های تاریخی پرداخته‌اند (ر.ک. Bayraktar et al., 2018; Osman et al., 2018; Nohutcu, 2019; Livaoğlu et al., 2016; Iravani et al., 2015; Abdel-Motaal, 2014; Aykut et al., 2010; Cordero et al., 2018; Constantinescu & Dietlinde, 2013; Hacıfendioğlu et al., 2016; Abed & Abdullah, 2013; Bagbancı & Bagbancı, 2018; Doğangün & Tuluk, 2006; Clemente et al., 2014; Korumaz et al., 2017; Cordero et al., 2018; Ercan et al., 2017; Nohutcu et al., 2019). پژوهشگرانی دیگر بر جنبه‌های تاریخی، سیاسی و فرم مناره تحقیقاتی به انجام رسانده‌اند (ر.ک. Serhatoğlu & Livaoğlu, 2019; Hosseini & Zare, 2015; Creswell, 1926; Bakhoun, 2016; Devonshire, 1921; Rivoira, 1918; Ahmed, 1941; Gottheil, 1910; Bloom, 1991, 2003; Moline, 1973; Stark, 1935; Bloom, 2018; Frye, 1959; Trousdale, 1965; Hejazi et al., 2016; Batuman, 2013; Dodd, 2015; Slotwinski & Stutzer, 2015; Antonsich & Jones, 2010; Soliman, 2018; Shishavan & Maleki, 2018; Asfour, 2016; Abdellatif, 2012; Farrag, 2017).

گام‌های تکنولوژی ساخت مناره براساس مطالعات شفاهی

در ادامه به ترتیب ساخت سازه مناره‌های تاریخی تشریح می‌شود.

• گام اول: انتخاب محل شرایط زمین: ویژگی‌های زمین

در گذشته، اولین گام ساخت مناره‌ها، بررسی ویژگی‌های زمین و نوع خاک زیر سازه مناره بوده است. زمینی که مناره روی آن ساخته می‌شود باید استحکام کافی داشته باشد (بهرام اولیکی، مصاحبه شخصی، ۱۰ شهریور، ۱۳۹۴؛ نعمت‌الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۱ دی، ۱۳۹۷، ۲۰ آبان، ۱۳۹۸؛ کشاورز، مصاحبه شخصی، ۵ مهر، ۱۳۹۸؛ توسلی، مصاحبه شخصی، ۲ بهمن، ۱۳۹۶).

• گام دوم: پیاده‌کردن نقشه و گودبرداری زمین، پی‌سازی

معمار، طراح، مجری ابعاد پی مناره را روی زمین گچ‌ریزی کرده و سپس شروع به کندن می‌کند زیرا مناره باید در زمین به اندازه کافی ریشه داشته باشد. قطر و عمق پی باید بسیار بزرگتر از سطح اتکای مناره (قطر اصلی) باشد (ایرج ابادری، مصاحبه شخصی، ۱۰ مرداد، ۱۳۹۸؛ نعمت‌الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۱ دی، ۱۳۹۷، ۲۰ آبان، ۱۳۹۸؛ رحمت‌الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۰ تیر، ۱۳۹۷، ۵ اسفند ۱۳۹۸؛ کشاورز، مصاحبه شخصی، ۵

مهر، ۱۳۹۸؛ Pope & Ackerman, 2009, 1232). پس از گودبرداری زمین را کوبیده و براساس ابعاد طراحی شده با ملات پر کرده تا به تراز زمین برسد. در مرحله ساخت پی سوراخی به ابعاد قطر تنه درخت در مرکز جا گذاشته می شود تا با استفاده از آن از حرکت مناره براساس نیروهای جانبی تا حد زیادی جلوگیری شود (توسلی، مصاحبه شخصی، ۲ بهمن، ۱۳۹۶).

انواع ملات مورد استفاده در مناره

ملات گچ و خاک: عمده ترین ملات مورد استفاده در بخش های مختلف مناره است. افزودن خاک جهت افزایش چسبندگی ملات است (پاک نژاد، مصاحبه شخصی، ۳ اردیبهشت، ۱۳۹۷؛ بهرام اولیکی، مصاحبه شخصی، ۱۰ شهریور، ۱۳۹۴؛ نعمت الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۱ دی، ۱۳۹۷، ۲۰ آبان، ۱۳۹۸).

ملات پی: ملات شفته آهک است که مخلوطی از آهک، آب، خاک رس و خرده سنگ است (ایرج ابادری، مصاحبه شخصی، ۱۰ مرداد، ۱۳۹۸؛ رحمت الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۰ تیر، ۱۳۹۷، ۵ اسفند ۱۳۹۸؛ نعمت الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۱ دی، ۱۳۹۷، ۲۰ آبان، ۱۳۹۸).

ملات ساروج: در برخی از پی ها از ملات ساروج به جای ملات شفته آهک استفاده کرده اند (بهرام اولیکی، مصاحبه شخصی، ۱۰ شهریور، ۱۳۹۴؛ رحمت الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۰ تیر، ۱۳۹۷، ۵ اسفند ۱۳۹۸؛ نعمت الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۱ دی، ۱۳۹۷، ۲۰ آبان، ۱۳۹۸؛ کشاورز، مصاحبه شخصی، ۵ مهر، ۱۳۹۸).

گام سوم؛ ساخت پایه و سکو

پایه یا سکو پایین ترین قسمت مناره است که از روی زمین به بالا شروع می شود. برای اتصال مناره های با سطح مقطع مدور روی پی هایی که عمدتاً چهارگوش طراحی می شدند، از پایه بهره گرفته اند. پایه قسمت اتصال دکل به پی است (بهرام اولیکی، مصاحبه شخصی، ۱۰ شهریور، ۱۳۹۴). جهت افزایش سطح انتقال بار در محل اتصال دکل به پی مناره عمدتاً از پایه استفاده می شود. پایه ها عموماً دارای ابعاد بزرگتر از دکل و کوچکتر از پی هستند.

همه مناره ها دارای پایه نیستند. پایه مناره های گوناگونی داشته است: ۱- چندوجهی های منظم / ۲- غیرمنتظم یا به صورت دایره / ۳- یا اصلاً پایه نداشته است مانند منار مسجد برسیان، منار علی و منار ساربان در اصفهان (تصویر ۱). عمدتاً پایه ها به صورت سکوهایی مربع شکل یا کثیرالاضلاع هستند که منار در وسط آن قرار گرفته و به بالا ادامه می یابد (تهرانی، مصاحبه شخصی، ۱۹ آبان، ۱۳۹۸؛ پاک نژاد، مصاحبه شخصی، ۳ اردیبهشت، ۱۳۹۷).

گام چهارم؛ ساخت پوسته، دکل و پله

برای ساخت مناره پس از اتمام مراحل ذکر شده، سپس نقشه بنا را کشیده و مکان ورودی و مکان دکل مشخص می شود (تصویر ۲-ب). ساخت پوسته، دکل و پله در این

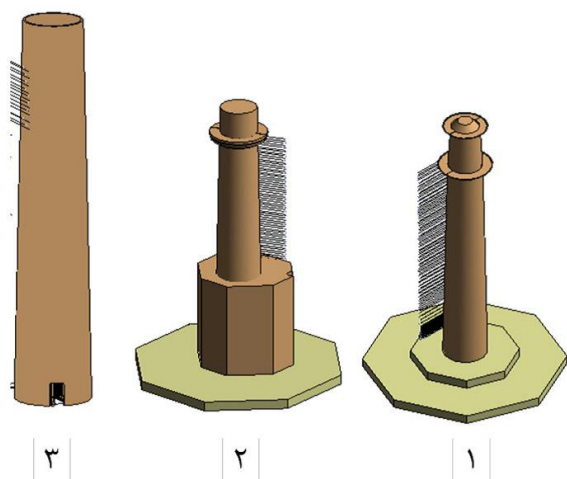
مرحله، ساخت سه قسمت همزمان با یکدیگر آغاز شده است.

- پوسته

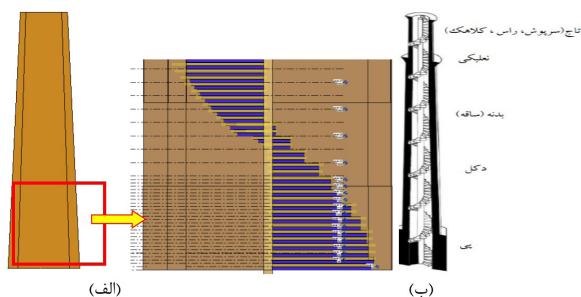
پس از چند رگ و کارگذاشتن تنه درخت در مرکز دکل که قسمتی از آن در پی فرو رفته است. سپس چینش آجرها رگ به رگ آغاز می شود. در چینش آجرها قسمت هایی که مربوط به بازشو (ورودی) است، از ابتدا مشخص شده است و جای آن خالی می ماند. برای چینش پله ها هر پله را حدوداً با چهار آجر می سازند. آجرهای پله به گونه ای قرار می گیرد که ارتباط بین پوسته و دکل را برقرار کند (تهرانی، مصاحبه شخصی، ۱۹ آبان، ۱۳۹۸؛ بهرام اولیکی، مصاحبه شخصی، ۱۰ شهریور، ۱۳۹۴؛ نعمت الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۱ دی، ۱۳۹۷، ۲۰ آبان، ۱۳۹۸).

در دکل قطر لایه های بالاتر کمتر می شود و از سوی دیگر قطر مناره نیز کم می شود. با استفاده از تراز ویژه مناره کنترل قطر بیرونی مناره انجام می شود. هر سه متر به سه متر ریسمان ها برای شاغولی کردن قاپوقی^۱ (تصویر ۳) و سنجش میزان کم شدن قطر مناره به کار برده می شود. در هر سه متر قطر مناره سه سانتیمتر کاهش می یابد (تصویر ۲-الف).

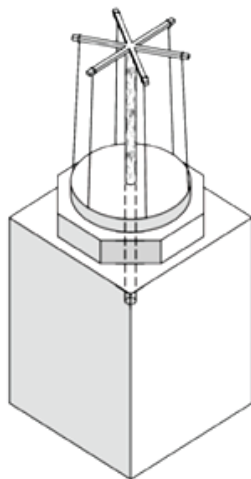
معماران هرکدام بسته به تجربه خود با عقب نشستن آجرها در

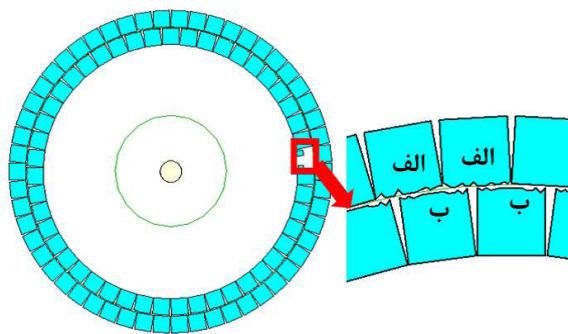
تصویر ۱. گونه های مختلف پایه مناره. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۲. الف) اجزای مناره، ب) قطر مناره کاهش می یابد. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۳. قاپوکی مناره. مأخذ: نگارندگان.

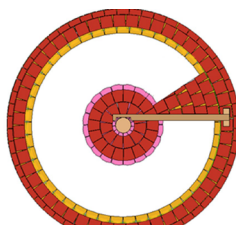
تصویر ۴. جزئیات آجر مناره. مأخذ: نگارندگان.

لایه بیرونی پوسته قطر بیرونی پوسته را به گونه‌ای کم می‌کنند که پوسته از پایین تا بالا پیوسته به نظر آید. در لایه درونی پوسته نیز عقب‌نشینی انجام می‌شود یعنی ضخامت از این طرف نیز کم می‌شود این به گونه‌ای است که از داخل نیز سطح کار یکنواخت به نظر رسد. برای انجام این کار آجری که در پوسته، در لایه بیرون قرار می‌گیرد از سمت داخل تیشه می‌خورد و کوچک می‌شود تا نمای بیرونی یکدست شود (تصویر ۴- سطح الف)، آجری که در پوسته، در لایه درون قرار می‌گیرد از سمت بیرون تیشه می‌خورد (تصویر ۴- سطح ب). همزمان با چینش پوسته، آجرها به نحوی قرار می‌گیرند که با آجرهای پله نیز درگیر شود (تصویر ۵).

برای اتصال بیشتر پله و پوسته، تخته چوبی برای اتصال بین دکل و پوسته به کار می‌رود. جزئیات اتصال این تیر به گونه‌ای است که از یک طرف به شاهنگ وسط دکل متصل و از طرف دیگر در میان پوسته ختم می‌شود. این تخته چوبی عمدتاً از لبه پله رد شده و در بیشتر مواقع قابل مشاهده است یا در بعضی مواقع پنهان است (تصویر ۶).

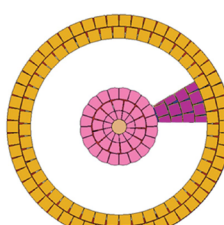
برای ساخت پوسته در برخی از محل‌ها باید روزن تعبیه کرد تا نور پله تأمین شود. روزن‌ها با پس‌چین کردن آجرها در پوسته پدید می‌آیند (تصویر ۷). وجود روزن، نور پله را تأمین کرده و امکان دسترسی به بالاتر را فراهم می‌سازد. در چینش رگ‌های آجر روی یکدیگر باید با پیش‌وپس کردن آجرها از افتادن بندها روی یکدیگر جلوگیری کرد (تصویر ۷-ب).

در بخش بالایی پوسته، برای ایجاد نعلبکی، آجرها پله‌پله

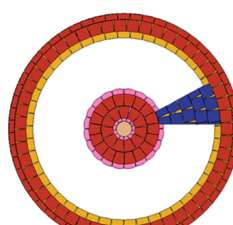
رج چهارم

در این مرحله، پله اول تکمیل شد (چهار رج آجر). همچنین چوب سر پله نصب می‌شود.

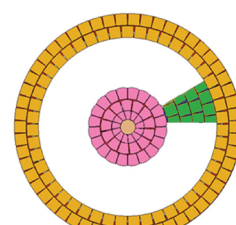
رج سوم

رج سوم از پله اول قرار گرفت (رنگ بنفش).

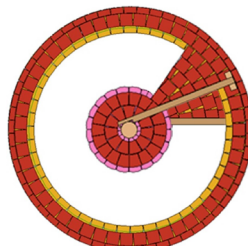
رج دوم

رج دوم پله اول قرار گرفت (رنگ آبی).

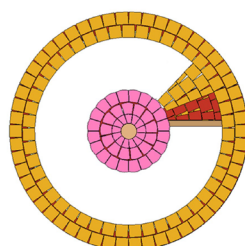
رج اول

رج اول از پله اول قرار گرفت (رنگ سبز).

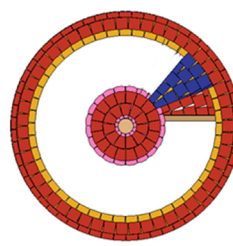
رج هشتم

در این مرحله پله دوم تکمیل شد. همچنین چوب سر پله نیز قرار گرفت. پله اول و دوم مشاهده می‌شود.

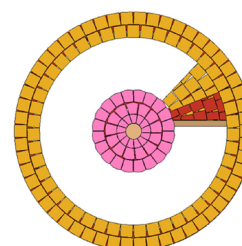
رج هفتم

رج سوم از پله دوم قرار گرفت (رنگ زرد).

رج ششم

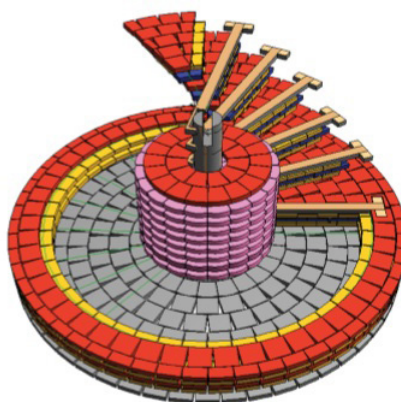
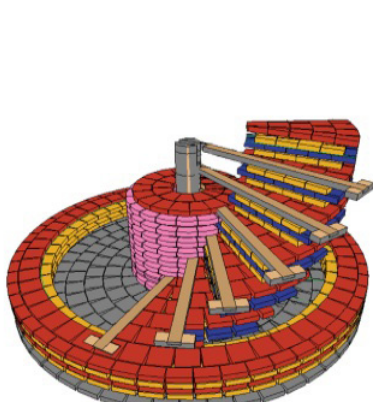
رج دوم از پله دوم قرار گرفت (رنگ آبی).

رج پنجم

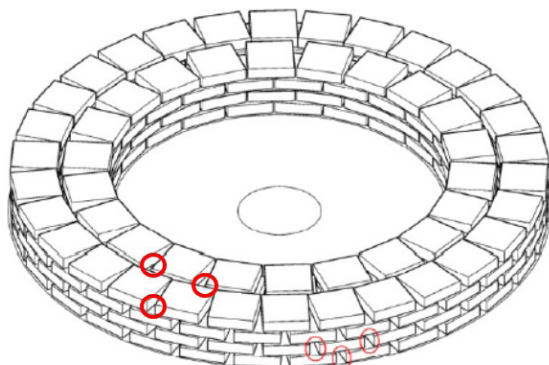
پله دوم همزمان با چینش رج پنجم آغاز می‌شود (رنگ زرد).

تصویر ۵. مراحل ساخت مناره. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۶. جزییات چوب سر پله، سه بعدی پوسته و پله. مأخذ: نگارندگان.

ب

الف

تصویر ۷. الف) چینش آجرها برای ایجاد روزن. ب) نیفتادن بندهای آجر در هر رج (افقی، عمودی). مأخذ: نگارندگان.

با پله از سوی دیگر فراهم می‌شود. هر پله به شکل تقریباً مکعبی ساخته می‌شود که از پشت پله پله شده است. بخشی از آن در زیر پوسته می‌رود و بخشی در آجرهای دکل قرار می‌گیرد و بخشی زیر پله بالایی خواهد رفت لذا سطح مقطع پله از بالا به تصویر ۱۱ در می‌آید. این پله از زیر به شکل دندانه‌دار ساخته می‌شود (تصویر ۱۲) و در نمونه‌هایی به شکل دندانه‌ای دیده نمی‌شود. دندانه‌ها به ارتفاع یک آجر بوده است (تصویر ۱۳) و مقطعی به شکل مثلث کشیده دارند که حداکثر پیش‌آمدگی در یک طرف قرار گرفته و به اندازه هفت سانتی‌متر است (تصویر ۱۴).

در برخی مناره‌ها به‌ویژه مناره‌هایی که ارتفاع زیادی دارند ابعاد طولی پله نیز آرام کم می‌شود به گونه‌ای که در نزدیکی تاج مناره، طول پله به اندازه عبور یک نفر است.

پیش می‌نشینند تا مقطعی به شکل مخروط ناقص وارونه را پدید آورد (تصویر ۸). سپس روی نرده‌های چوبی در بخش بالایی و مقرنس‌های ساده در بخش پیش‌نشستگی اجرا می‌شود (تصویر ۹).

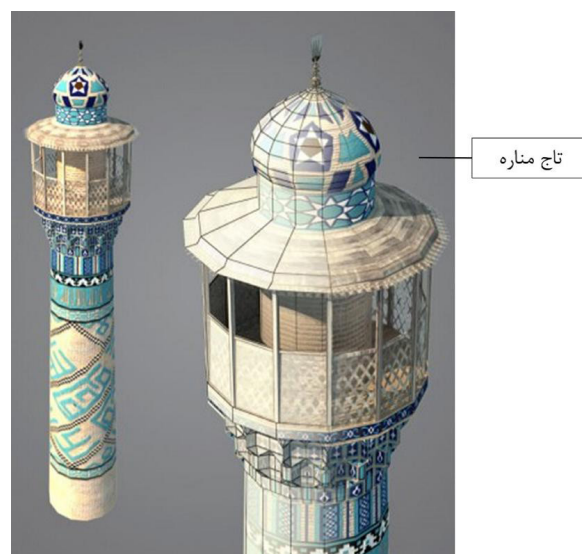
- پله

محل قرارگیری پله براساس نوع مناره متفاوت بوده است: ۱- مناره‌هایی که از روی بام شروع می‌شود/ ۲- مناره‌هایی که ورودی آن‌ها در روی زمین است ۳- مناره‌هایی که ورودی آن‌ها در ارتفاع قرار گرفته است. مانند مناره چهل دختران، مناره باغوشخانه، مناره ساربان (ایرج ابادری، مصاحبه شخصی، ۱۰ مرداد، ۱۳۹۸؛ تهرانی، مصاحبه شخصی، ۱۹ آبان، ۱۳۹۸) (تصویر ۱۰).

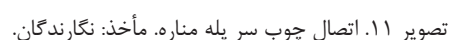
یکی از فرایندهای پیچیده ساخت مناره، ساخت پله است. چینش آجر پله به گونه‌ای است که اتصال پوسته با پله از یک سو و دکل

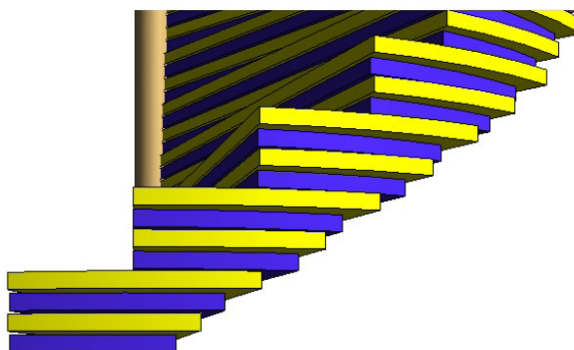
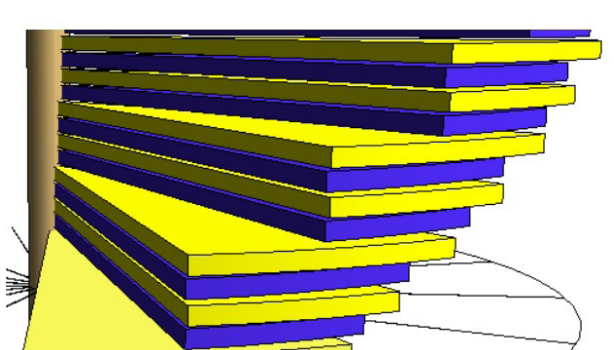
آید (تهرانی، مصاحبه شخصی، ۱۹ آبان، ۱۳۹۸؛ بهرام اولیکی، مصاحبه شخصی، ۱۰ شهریور، ۱۳۹۴) (تصویر ۱۵).

در چینش دکل به دلیل این که قطر دکل کمتر از قطر پوسته است و اگر آجرها کامل کار گذاشته شود، دندانه‌ای می‌شود لذا آجرها را از یک طرف برش داده و به شکل خم در می‌آورند (تصویر ۱۵). این باعث می‌شود دکل به شکل استوانه‌ای به نظر

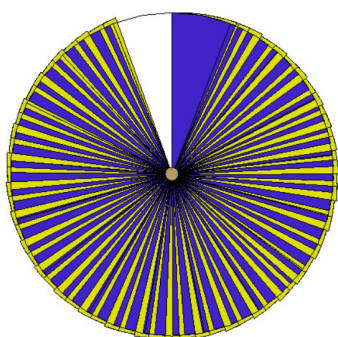

تصویر ۹. اجزای مناره. مأخذ: نگارندگان.

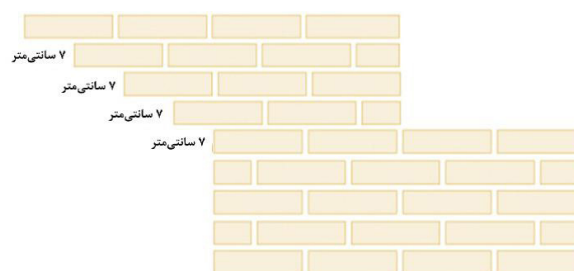

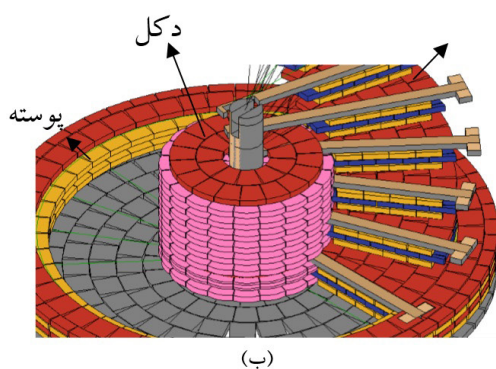
تصویر ۱۲. پله مناره. مأخذ: نگارندگان.

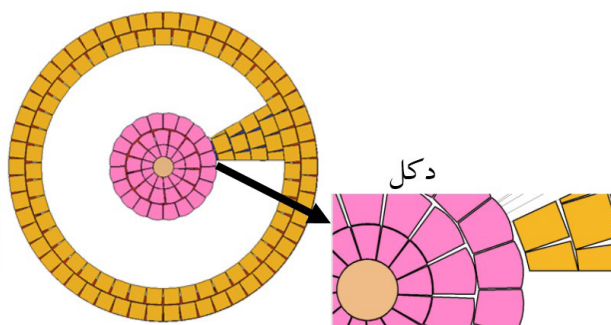
تصویر ۱۴. دید از پایین به بالای پله. مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۱۳. عقب نشستن آجرها در پله. مأخذ: نگارندگان.

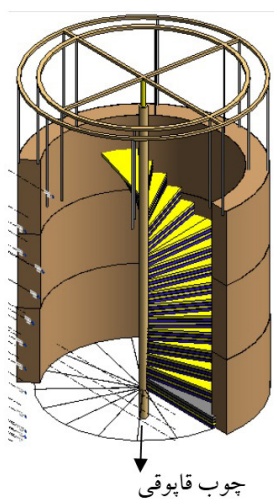

(ب)

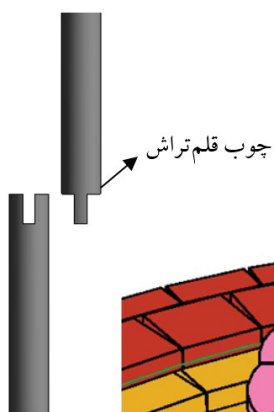

(الف)

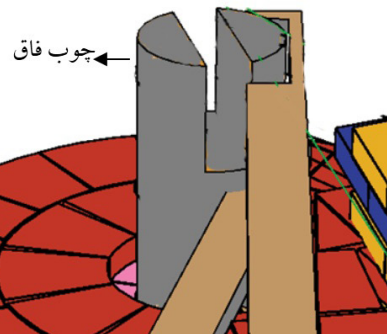
تصویر ۱۵. ساخت پله مناره. مأخذ: نگارندگان.

چوب قابوقی

چوب قلم تراش

چوب فاق

تصویر ۱۶. نحوه اتصالات مناره. مأخذ: نگارندگان.

پی نوشت‌ها

۱. قاپوقی، چوب وسط در طبقه بالای ساختمان که می‌ساختند است و بالای تاقچه‌ها، نعل درگاه‌های چوبی بود که به وسط قاپوقی میخ می‌شد. به دلیل جلوگیری از تخریب و از هم گسیختگی تمام نعل درگاه‌ها با قاپوقی‌ها میخ می‌شد. طبقه بالا فقط به این شیوه بود. قاپوقی در بنا کاربرد شاغولی کردن سازه را داشته است. به همین دلیل چوب وسط مناره را قاپوقی می‌گویند زیرا بنا را شاغول می‌کند.

فهرست منابع

- Abdellatif, M. N. (2012). *Minarets des mosquées de Tlemcen* [Master's thesis, University Abu Bekr Belkaid]. DSpace à Université abou Bekr Belkaid Tlemcen. <http://dspace.univ-tlemcen.dz/handle/112/2285>
- Abdel-Motal, M. A. (2014). Effect of piles on the seismic response of mosques minarets. *Ain Shams Engineering Journal*, 5(1), 29–40. <https://doi.org/10.1016/j.asej.2013.06.003>
- Abed, R. S., & Abdullah, G. N. (2013). Measurements in Alhadba Minaret Using Robotic Total Station. *Engineering & Technology Journal*, 31(5A), 910-920. <http://dx.doi.org/10.30684/etj.31.5A8>
- Ahmed, S. (1941). *Muslim architecture*. The Academy Of Oriental Arts.
- Antonsich, M., & Jones, P. I. (2010). Mapping the Swiss referendum on the minaret ban. *Political Geography*, 29(1), 57-62. <http://dx.doi.org/10.1016/j.polgeo.2010.01.008>
- Asfour, O. S. (2016). Bridging the gap between the past and the present: A reconsideration of mosque architectural elements. *Journal of Islamic Architecture*, 4(5), 77-85. <http://dx.doi.org/10.18860/jia.v4i2.3559>
- Aykut, E., Laefer, D. F. & Fanning, P. (2010). Factors affecting traffic-generated vibrations on structures and the masonry minaret of Little. *Joint Symposium Proceedings of Bridge and Concrete Research in Ireland*, Cork, Ireland. <https://researchrepository.ucd.ie/entities/publication/afe4868b-d398-4008-aae6-d72a17349424/details>
- Bagbanci, M. B., & Bagbanci, O. K. (2018). The effects of construction techniques and geometrical properties on the dynamic behavior of historic timber minarets in Sakarya, Turkey. *Shock and Vibration*, (1), 9853896. <https://doi.org/10.1155/2018/9853896>
- Bakhoum, D. I. (2016). Mamluk minarets in modern Egypt: Tracing restoration decisions and interventions. *Annales Islamologiques*, 51, 147-198. <https://doi.org/10.4000/anisl.2195>
- Batuman, B. (2013). Minarets without mosques: Limits to the urban politics of neo-liberal Islamism. *Urban Studies*, 50(6), 1-18. <https://www.jstor.org/stable/26144274>
- Bayraktar, A., Calik, I., Turker, T., & Ashour, A. (2018). Restoration effects on experimental dynamic characteristics of masonry stone minarets. *Materials and Structures*, 51(141), 1-15. <https://doi.org/10.1617/s11527-018-1272-2>
- Bloom, J. M. (1991). Creswell and the origins of the minaret.

شده است. چوب قلم‌تراش وارد قسمت فاق می‌شود. شیوه نصب قابوقی به وسیلهٔ ریسمان کشی بوده است. نعمت‌الله رضایت و ایرج ابادری قبل از ساختن پلهٔ اول مرکز و چوب قابوقی را کار می‌گذاشتند (تصویر ۱۶).

• گام ینجم؛ تاج مناره

تاج مناره به‌گونه‌ای ساخته می‌شود که در محل برخورد مقطع عرضی مناره با آن دسترسی به این بخش فراهم شود و شخص امکان حضور در تاج مناره را خواهد داشت. سپس امکان دسترسی به قسمت‌های بالاتر نیز فراهم می‌شود یعنی شخص می‌تواند بدون ورود به تاج مناره، مسیر خود را امتداد داده و تا بالاترین بخش مناره پیش رود؛ این امر برای مناره‌هایی است که روی تاج نیز پوسته ادامه پیدا کرده و به تاج دوم می‌رسد. روی تاج دوم نیز مجدد پوسته اندکی بالا می‌رود و ورودی دیگری ایجاد می‌شود که بالاترین قسمت مناره است (ایرج اباذری، مصاحبه شخصی، ۱۰ مرداد، ۱۳۹۸؛ پاک‌نژاد، مصاحبه شخصی، ۳ اردیبهشت، ۱۳۹۷؛ نعمت‌الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۱ دی، ۱۳۹۷، ۲۰ آبان، ۱۳۹۸؛ رحمت‌الله رضایت، مصاحبه شخصی، ۱۰ تیر، ۱۳۹۷، ۵ اسفند ۱۳۹۸).

نتیجہ گیری

در جهت شناخت بیشتر مناره‌های تاریخی، مطالعاتی روی تکنولوژی ساخت آن‌ها در منابع توصیفی انجام شد. اسناد توصیفی اطلاعات چندانی در ارتباط با فناوری ساخت مناره‌ها ارائه نمی‌دهد. نگارندگان با مراجعه به استادکارانی که به فناوری ساخت مناره‌ها به شیوه سنتی آشنا بودند، فرایند ساخت مناره را گام‌به‌گام مدل‌سازی کردند. در این گام تلاش شد با مراجعه به استادکاران گوناگون از نسل‌های مختلف، فرایند مدل‌سازی جامعیت بیشتری را در بر گیرد. عمده‌تاً فرایند ساخت در بین استادکاران مشابهت داشت و تنها در جزئیاتی با یکدیگر متفاوت بود. که تأثیر چندانی در فرایند ساخت نداشت. پس از هر مرحله مدل‌سازی نمونه ساخته شد و در مرحله بعد این اصلاحات روی مدل پیاده‌سازی شد. با تکمیل مدل مجدداً اصلاحات مورد بازبینی، استادکاران قرار گرفت.

پیشنهاد برای پژوهش‌های آینده

این مطالعات می‌تواند مورد بررسی در سایر کشورها همچون افغانستان و کشورهای آسیایی میانه قرار گیرد و مقایسه‌ای بین تکنولوژی ساخت مناره‌ها انجام پذیرد.

تعارض منافع

نگارندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافع، برای ایشان وجود نداشته است.

Muqarnas, 8, 55-58. <https://doi.org/10.1163/22118993-90000264>

• Bloom, J. M. (2003). *The minaret: Symbol of faith and power*. Saudi Aramco World

• Bloom, J.M. (2018). *The Minaret* (R. Hillenbrand, Ed.). Edinburgh University Press.

• Clemente, P., Saitta, F., Buffarini, G., & Platania, L. (2015). Stability and seismic analyses of leaning towers: the case of the minaret in Jam. *The Structural Design of Tall and Special Buildings*, 24(1), 40-58. <https://doi.org/10.1002/tal.1153>

• Constantinescu, D., & Dietlinde, K. (2013). The Minaret of the Great Mosque in Algiers, a structural challenge. *Journal of Civil Engineering*, 3(24), 27-39. <http://dx.doi.org/10.4236/ojce.2013.32A004>

• Cordero, R. O., Pastor, E. L., & Fernández, R. E. (2018). Proposal for the improvement and modification in the scale of evidence for virtual reconstruction of the cultural heritage: A first approach in the mosque-cathedral and the fluvial landscape of Cordoba. *Journal of Cultural Heritage*, 30, 10-15. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2017.10.006>

• Creswell, K. A. C. (1926). The evolution of the minaret, with special reference to Egypt-I. *The Burlington Magazine for Connoisseurs*, 48(276), 134-140. <https://www.jstor.org/stable/862832>

• Devonshire, H. (1921). *Some Cairo mosques and their founders*. Constable, limited.

• Dodd, S. D. (2015). The structure of Islam in Switzerland and the effects of the Swiss minaret ban. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 35(1), 43-64. <https://doi.org/10.1080/13602004.2015.1007665>

• Dogangün, A., & Tuluk, Ö. (2006). Traditional Turkish minarets on the basis of architectural and engineering concepts. *Proceedings of the 1st International Conference on Restoration of Heritage Masonry Structures*. https://www.researchgate.net/publication/264685132_Traditional_Turkish_Minarets_on_the_Basis_of_Architectural_and_Engineering_Concepts_T

• Ercan, E., Arisoy, B., Hökelekli, E., & Nuhoglu, A. (2017). Estimation of seismic damage propagation in a historical masonry minaret. *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences*, 35(4), 647-666. <https://sigma.yildiz.edu.tr/article/554>

• Farrag, E. (2017). Architecture of mosques and Islamic centers in non-Muslim context. *Alexandria Engineering Journal*, 56(4), 613-620. <https://doi.org/10.1016/j.aej.2017.08.001>

• Frye, R. N. (1959). Le Minaret de Djam, Mémoires de la délégation archéologique française en Afghanistan, tome XVI by André Maricq; Gaston Wiet. *Artibus Asiae*, 22(4), 344-346. <https://www.jstor.org/stable/3249209>

• Gottheil, R. J. (1910). The origin and history of the minaret. *Journal of the American Oriental Society*, 30(2), 132-154. <https://philpapers.org/rec/GOTTOA>

• Haciefendioglu, K., Demir, G., & Alpaslan, E. (2016). Determination of Modal Parameters of Historical Masonry Minarets by using Operational Modal Analysis. *Proceedings of the World*

Congress on Civil, Structural, and Environmental Engineering.

https://www.researchgate.net/publication/309370558_Determination_of_Modal_Parameters_of_Historical_Masonry_Minarets_by_using_Operational_Modal_Analysis

• Hejazi, M., Moayedian, S. M. and Daei, M. (2016). Seismic Analysis of Persian Historical Brick Masonry Minarets. *Ferdowsi Civil Engineering*, 27(1), 35-50. <https://doi.org/10.22067/civil.v27i1.24280>

• Hosseini, S. H., & Zare, M. H. (2015). A survey of the role of Ghaznavid in evolution of great architecture in Seljuq dynasty. *Science Arena Publications Specialty Journal of Architecture and Construction*, 1(3), 1-10. <https://sciarena.com/article/a-survey-of-the-role-of-ghaznavid-in-evolution-of-great-architecture-in-seljuq-dynasty>

• Iravani, H., Ghamsari Nezhad, F., Amiri, N., Ladvar, Z., Moeini, Z., & Torabi, Sh. (2015). Historical – skeletal change in Isfahan minarets. *IJBPA*, 4(11), 319-332. <https://ijbpas.com/archive/archive-single-pdf/1804>

• Korumaz, M., Betti, M., Conti, A., Tucci, G., Bartoli, G., Bonora, V., Korumaz, A. G., & Fiorini, L. (2017). An integrated terrestrial laser scanner (TLS), deviation analysis (DA) and finite element (FE) approach for health assessment of historical structures: A minaret case study. *Engineering Structures*, 153, 224-238. <https://doi.org/10.1016/j.engstruct.2017.10.026>

• Livaoglu, R., Bastürk, M. H., & Dotangün, A. (2016). Dynamic characteristics of minarets of Hoca Tabip Mosque. *Proceedings of the 6th International Operational Modal Analysis Conference*. https://www.researchgate.net/publication/282948532_Dynamic_characteristics_of_minarets_of_Hoca_Tabip_Mosque

• Moline, J. (1973). The minaret of Gām (Afghanistan). *Kunst des Orients*, 9(1/2), 131-148. <https://www.jstor.org/stable/20752444>

• Nohutcu, H. (2019). Seismic failure pattern prediction in a historical masonry minaret under different earthquakes. *Hindawi Advances in Civil Engineering*, (1), 8752465. <https://doi.org/10.1155/2019/8752465>

• Nohutcu, H., Hökelekli, E., & Demir, A. (2019). Evaluation of dynamic characteristics of historical masonry structures by operational modal analysis. *International Civil Engineering and Architecture conferenc*, Trabzon, Turkey. https://www.researchgate.net/publication/332471565_EVALUATION_OF_DYNAMIC_CHARACTERISTICS_OF_HISTORICAL_MASONRY_STRUCTURES_BY_OPERATIONAL_MODAL_ANALYSIS

• Ortiz-Cordero, R., & Fernández, R. E. H. (2017). Multivariate study and proportion study for classification and dating of Islamic Al-Andalus' minarets: A first approach. *Journal of Cultural Heritage*, 24, 117-123. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2016.11.007>

• Osman, A., Hamed, A., Aly, N., & Malak, C. (2018). The use of ground-penetrating radar for evaluating the safety. *Proceedings of the Fifteenth International Conference on*

Structural and Geotechnical Engineering, Cairo, Egypt. https://www.researchgate.net/publication/329625455_THE_USE_OF_GROUND-PENETRATING_RADAR_FOR_EVALUATING_THE_SAFETY_OF_AL-AZHAR_HISTORICAL_MINARETS

- Pope, A. U., & Ackerman, Ph. (2009). *A survey of Persian art, from prehistoric times to the present* (Vol. 3) (N. Daryabandari, Trans.). Elmi Farhangi. (Original work published 1938)
- Rivoira, G. (1918). *Moslem architecture* (G. rushforth, Trans.). Oxford University Press.
- Serhatoglu, C., & Livaoglu, R. (2019). A fast and practical approximations for fundamental period of historical Ottoman minarets. *Soil Dynamics and Earthquake Engineering*, 320-331. <https://doi.org/10.1016/j.soildyn.2019.01.001>
- Shishavan, M. K., & Maleki, R. (2018). Comparative study of symbol: Iranian contemporary architecture and Seljuk (case

study: Tombes). *International Journal of Architecture and Urban Development*, 8(4), 1-10. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/796493>

- Slotwinski, M., & Stutzer, A. (2019). The deterrent effect of voting against minarets: Identity utility and foreigners' location choice. *Journal of Population Economics*, 32 (3), 1043-1095. <https://www.iza.org/en/publications/dp/9497/the-deterrent-effect-of-voting-against-minarets-identity-utility-and-foreigners-location-choice>
- Soliman, S. S. (2018). Between the turbans and the tops of minarets of the Middle Age in Cairo. *Ain Shams Engineering Journal*, 9(4), 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.asej.2018.01.001>
- Stark, F. (1935). A Persian inscription on the minaret of Saveh. *The Geographical Journal*, 85(1), 69-70. <https://doi.org/10.2307/1787040>
- Trousdale, W. (1965). The minaret of Jam: A Ghori monument in Afghanistan. *Archaeology*, 18(2), 102-108.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Revitalization School journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

روحی، صفورا؛ ولی‌بیگ، نیما؛ خدایاری مافی، محمد و آلماگرو گوریای، آنتونیو. (۱۴۰۳). تحلیل فرایند ساخت مناره‌های آجری ایرانی بر پایه مطالعات تاریخ شفاهی معماری. *مکتب / حیات*، ۲(۴)، ۳۸-۴۷.

DOI: <https://doi.org/10.22034/2.4.38>

URL: <https://jors-sj.com/article-1-43-fa.html>

